

МА Немања Димитријевић

УДК: 327(497.1:47)“1976“

Београд, Република Србија

dimitrijevicnemanja97@gmail.com

примљено: 31. август 2019.

прихваћено: 5. новембар 2019.

Посета Леонида Брежњева Југославији 15–17. новембра 1976.

АПСТРАКТУМ: Посета Л. И. Брежњева Југославији 1976. била је прва посета након септембра 1971. и последња посета Југославији за живота Јосипа Броза Тита. Током посете две делегације су размениле мишљења о билатералним и међународним проблемима. Совјетска страна је у разговорима изнела предлоге чије би прихватање значило приближавање Југославије социјалистичкој заједници коју контролише Москва. Разговоре на највишем нивоу, југословенска страна је искористила да понови своје спољнополитичке принципе о независности и несврстаности, као и праву да развија самоуправни социјализам.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јосип Броз Тито, Леонид Брежњев, југословенско-совјетски односи, 1976, конференција у Берлину, детант, социјалистичка заједница

Окретање Југославије ка европском детанту 1968–1975.

Захлађење југословенско-совјетских односа наступило је после окупације Чехословачке од земаља Варшавског пакта 1968. године. Спољнополитичка неизвесност и страх од совјетског угрожавања суверенитета Југославије условили су окретање и заинтересованост југословенске спољне политике за европски детант. Ревитализација односа Београда и Москве започела је посетом А. Громика, министра спољних послова СССР-а, Југославији 1969. године.¹

Захлађење југословенско-совјетских односа је по устаљеној хладноратовској пракси значило интензивирање југословенско-америчких односа. Ре-

1 Ljubodrag Dimić, „Josip Broz Tito, Yugoslav Policy and the Formation of the Concept of European Security, 1968–1975“, *From Helsinki to Belgrade: The First CSCE Follow-up Meeting and the Crisis of Detente*, eds. Vladimir Bilandžić, Dittmar Dahlmann, Milan Kosanović (Bonn: Bonn University Press, 2012), 61–67.

зултат је уследио 1970. године када је уприличена званична посета америчког председника Ричарда Никсона, којом су САД показале интересовање за унутрашње прилике у СФРЈ као и њен спољнополитички положај. Међутим, већ следеће, 1971. године непосредно пре узвратне посете Јосипа Броза Вашингтону, у званичну посету Југославији допутовао је генерални секретар КПСС-а Леонид Брежњев. Посете лидера „два света“ као и термини посета указују да је југословенско руководство водило политику еквилибриста.²

У разговорима са Ричардом Никсоном и Леонидом Брежњевом југословенски лидер је добио уверавања двојице саговорника да обе силе подржавају одржавање Конференције о европској безбедности. Међутим, страх од једностраног договора САД и СССР-а (биполарни детант), којим би поделили интересне зоне у Европи (угрожавање суверенитета Југославије), био је додатни разлог зашто се југословенско руководство определило да активно учествује у европском детанту.³

Током припремног периода за конференцију у Хелсинкију СССР је настукао са жељом да заинтересује СФРЈ за своје предлоге, да би остварио утицај у Покрету несврстаних и Медитеранском басену.⁴ Почетак 70-их година обележен је активном дипломатијом Москве и Вашингтона, што је допринело попуштању међународних затегнутости и створило услове за општеевропски детант.⁵

Припрема посете

Током посете Кијеву (1973), Јосип Броз је упутио званичан позив Леониду Брежњеву да посети Југославију. Посета генералног секретара КПСС-а реализована је тек новембра 1976.⁶ Првих дана марта 1976, након завршетка XXV конгреса КПСС-а, Брежњев је упутио писмо Титу у коме је изразио жељу за сусретом, с констатацијом да Политбиро ЦК КПСС-а сматра да је сусрет двојице лидера „неопходан и користан“.⁷ Садржај и тон писма подјед-

2 Драган Богетић, „Америчке анализе будућности Југославије после Тита с почетка 70-их година“, *Токови историје*, 1/2012, 161–167.

3 Dragan Bogetić, „Jugoslovenski nastup na Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju 1973–1975“, *Istorija 20. veka*, 2/2016, 137–138.

4 Ljubodrag Dimić, „Josip Broz Tito, Yugoslav Policy and the Formation of the Concept of European Security, 1968–1975“, 69–72.

5 Драган Богетић, „Југословенско-совјетске несугласице 1974–1976. и њихов утицај на међународни положај Југославије“, *Војноисторијски гласник*, 1/2015, 159.

6 Посета Л. Брежњева Југославији са освртом на међународне околности реконструисана је у чланку: Драган Богетић, „Југословенско-совјетске несугласице 1974–1976. и њихов утицај на међународни положај Југославије“, 157–182.

7 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА МСП), Политичка архива (ПА), 1976, СССР, фасцикла (ф)-137, документ 413646, Превод поруке

нако је изненадио југословенско руководство и службенике Амбасаде СФРЈ у Москви који су у телеграму навели: „за сада још нисмо могли са свом сигурношћу да утврдимо шта је гледано у целини циљ Брежњевљевог писма упућеног председнику Титу. Молимо вас за вашу оцену. Такође би нам помогло ако бисте нам посебно указали на она питања којима бисмо требали да посветимо нарочиту пажњу у нашем изучавању.“ У наставку телеграма Амбасада СФРЈ је сугерисала да се совјетској страни предложи термин посете Брежњева Југославији.⁸

Током маја 1976. Брежњев је Ј. Смолеу, југословенском амбасадору у Москви, саопштио да предложени термини за мај и јуни месец не долазе у обзир због обавеза, али да ће приближнији термин посете договорити са Јосипом Брозом у Берлину на Конференцији комунистичких и радничких партија (даље: КПЕ).⁹ Други саговорници Амбасаде СФРЈ у Москви оценили су да је превласт „присластица оштрог курса“ према СФРЈ у руководству разлог одлагања посете.¹⁰

Крајем јуна 1976, на маргинама КПЕ, Тито и Брежњев водили су садржајан разговор. Брежњев је прихватио позив да посети Југославију након Конференције несврстаних у Коломбу (1976), односно у октобру, новембру или децембру 1976. (Брежњев се распитивао о Бељу, „да ли се тамо може ловити?“). На састанку је начелно договорено да Јосип Броз са супругом Јованком оде на одмор у СССР током децембра.¹¹ Средином октобра у разговору В. И. Стјепакова, совјетског амбасадора, са Видојем Жарковићем, потпредседником Председништва СФРЈ, пренета је лична порука Брежњева да се посета Југославији одржи 15–17. новембра текуће године. Накнадно, југословенска страна је прихватила предлог, уз сагласност две стране да посета буде „званична и пријатељска“.¹²

Када је посета Брежњева постала извесна, Амбасада СФРЈ је оценила да са совјетском страном не треба преговарати о „свечаним документима“

Брежњева Титу, 7. 3. 1976.

- 8 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 41721, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 30. 3. 1976.
- 9 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 426949, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 14. 5. 1976.
- 10 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-137, 429441, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 24. 5. 1976.
- 11 Архив Југославије (АЈ), фонд 837, Кабинет Председника Републике (КПР), I-2/68, Забелешка о разговору између Председника СФРЈ и Председника СКЈ друга Јосипа Броза Тита и генералног секретара КПСС Леонида Брежњева, 28. јуна 1976, у Берлину.
- 12 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-143, 455651, Строго поверљива Информација ССИП за Амбасаду СФРЈ у Москви и Амбасадору, другу Смолеу, лично!, 19. 10. 1976.

– декларацији или изјави, већ формулисати „кратак и језгровит коминике“ у коме ће бити наведени принципи међусобних односа, преглед билатералних односа, однос према КЕБС-у и несврстанима, пожељно је да се не уносе ставове о Међународном радничком покрету.¹³ У припремним документима констатовано је да ће совјетска страна у преговорима настојати да се у завршни документ унесу ставови недавно завршеног XXV конгреса КПСС-а, формулације око међународног радничког покрета и посебно се очекује да у преговорима наступе „још тврђе нарочито због међународних питања“. С друге стране, југословенска страна треба да инсистира да саставни део документа буду изјаве (1965. и 1971) и коминикеи (1972. и 1973).¹⁴

Интерес за посету

Осимским споразумом (1975) и Завршним актом КЕБС-а (1975), границе СФР Југославије су међународно признате. У години посете генералног секретара КПСС-а југословенско руководство је било задовољно стањем у СФР Југославији и њеним међународним положајем. Истраживања др Драгана Богетића, међутим, показују да су велике силе управо у периоду непосредно пре званичне посете Брежњева Југославији у својим анализама прогнозирале распад Југославије. СССР је Устав СФРЈ из 1974. означио као почетак распада Југославије,¹⁵ док су у САД прве анализе о распаду Југославије сачињене 1976. године.¹⁶ Међународне околности након 1975. године (стагнација европског детанта после Конференције у Хелсинкију и анализе о распаду посттитовске Југославије), приморавале су Јосипа Броза да стално размењује мишљења и уклапа интересе Југославије са интересима Москве и Вашингтона.

Сусрети и разговори Тита и Брежњева током осме деценије XX века били су учестали: 1971. у Карађорђеву, 1972. у Москви, 1973. у Кијеву, 1975. на Конференцији у Хелсинкију и 1976. на Конференцији КПЕ у Берлину. Последња два сусрета на маргинама међународних конференција одредила су тон и теме београдских разговора током 1976. У југословенском политичком дискурсу пре посете Брежњева владало је мишљење да совјетска страна вр-

13 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 455651, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 21. 10. 1976.

14 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-143, 423902, Белешка о изради заједничког завршног југословенско-совјетског документа о разговорима Председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита са генералним секретаром ЦК КПСС Л. И. Брежњева, 04. мај 1976.

15 Д. Богетић, „Југословенско-совјетске несугласице 1974–1976. и њихов утицај на међународни положај Југославије“, 168.

16 Д. Богетић, „Америчке анализе будућности Југославије после Тита с почетка 70-их година“, 172.

ши притисак на југословенско руководство да прихвати „совјетску концепцију односа између социјалистичких земаља“.¹⁷ Посетом Југославији совјетска страна је желела да оснажи и убрза сегменте сарадње који су се добро развијали (на првом месту економску сарадњу) и покуша да реши билатералне проблеме и несугласице (међупартијски односи, информативна делатност итд.). На спољнополитичком плану, посета генералног секретара КПСС-а требало је да међународној јавности покаже блискост две земље и два лидера и створи слику о сарадњи „социјалистичких земаља“, али и да критичким тоном укаже на југословенско-кинеске односе и употребу „класног елемента“ у политици.¹⁸

Југословенска страна је посету Брежњева дочекала са унутрашњом стабилношћу и позитивним међународним положајем и околностима, непосредно након завршетка Конференције несврстаних у Коломбу (1976). Стабилан положај је био предуслов да би се совјетској делегацији изнео став да наставак међудржавних и партијских односа мора бити заснован на договореним принципима сарадње. У припремним материјалима југословенске делегације за разговоре са совјетском делегацијом, посебно је назначено да се посета реализује непосредно након избора Џимија Картера за америчког председника. Основни интерес за посету и разговоре била је намера две стране да размене мишљења о билатералним и тренутним међународним кретањима: блискоисточна криза, имплементација КЕБС-а (1975) и припрема за Београдски састанак КЕБС-а (1977), одједи одлука Конференције КПЕ у Берлину (1976), одлуке Конференције несврстаних у Коломбу (1976), као и очекивања од нове Картерове администрације.¹⁹

Првог дана посете, 15. новембра, Тито је уручио Брежњеву Орден слободе за допринос борби против фашизма. Истог дана, совјетском лидеру је уручена Златна медаља града Београда (Брежњев је 1964. изабран за почасног грађанина Београда).²⁰ У току посете, по ранијој жељи Брежњева, организован је и лов. Током посете двојица лидера су обавила три разговора излажући ставове о међународним и билатералним питањима.

17 Д. Богетић, „Југословенско-совјетске несугласице 1974–1976. и њихов утицај на међународни положај Југославије“, 176.

18 Исто, 168–171.

19 АЈ, фонд 837, КПР, I-3-a/101–153, Извештај о посети Леонида Брежњева Југославији у периоду од 15. до 17. новембра 1976, 27. 11. 1976, 3–5.

20 АЈ, фонд 837, КПР, I-3-a/101–153, Припремни материјал за посету генералног секретара КПСС-а Леонида Илича Брежњева.

Билатералне теме разговора

Појам „социјалистичка заједница“ – Након нормализације односа Београда и Москве (1955, 1956), континуитет у политици СССР (КПСС) према СФРЈ (СКЈ) био је наступ усмерен на елиминисање југословенске независности и самоуправног система односно враћања Југославије у лагер (социјалистичку заједницу) под надзором Кремља.²¹ У подсетницима југословенске делегације за београдске разговоре (1976) под „нека спорна питања“ наведено је да совјетско руководство настоји да „резултате кијевског сусрета“ (1973), совјетској јавности представи као приближавање СФРЈ социјалистичкој заједници. Такође, у реферату Брежњева на XXV конгресу КПСС-а (1976) СФРЈ је наведена као члан социјалистичке заједнице.²²

Повољне међународне околности и стабилне прилике у СФРЈ у години посете генералног секретара биле су препрека офанзивном наступу совјетских руководилаца и дипломатије. Управо због тога најприсутнији начин који је требало да резултира враћањем Југославије у лагер била је „политика приближавања“ односно позивање југословенског руководства на састанке лагерског типа (прославе јубилеја, састанци земаља ВУ и СЕВ-а, итд.).²³

Континуитет деловања совјетске стране у разговорима који су претходили београдском сусрету (1976) односио се на текст заједничких докумената. Наиме, током преговора о тексту заједничких докумената са разговора, совјетска делегација је покушавала да наметне другачије тумачење или да умањи значај ранијих докумената. Конкретно, совјетски представници су инсистирали да се не уносе декларације из 1955. и 1956. које су дефинисале међупартијске и међудржавне односе.²⁴ С друге стране совјетска страна је потенцирала да се Изјава из 1971. унесе у заједничка документа са разговора.²⁵ Уместо декларација совјетска страна је настојала да се унесу појмове „социјалистички интернационализам“ или „јединство социјалистичких земаља“, „заједнички интереси“ који би означили да југословенско руководство прихвата да буде део социјалистичке заједнице.²⁶

-
- 21 Д. Богетић, „Југословенско-совјетске несугласице 1974–1976. и њихов утицај на међународни положај Југославије“, 160.
 - 22 АЈ, фонд 837, КПР, I-3-а/101–153, Информација о билатералним односима СФР Југославије и Совјетског Савеза, државна тајна, 29. 10. 1976, 17.
 - 23 АЈ, фонд 837, КПР, I-3-а/101–153, Најважнији аспекти спољне политике и међународног положаја Совјетског Савеза и југословенско-совјетски односи, државна тајна, 27. 10. 1976, 22.
 - 24 Ђоко Трипковић, *Југославија и СССР* (Београд: ИСИ, 2013), 22–31; Љубодраг Димић, *Југославија и Хладни рат: огледи о спољној политици Јосипа Броза Тита (1944–1974)*, (Београд: Архипелаг, 2014), 202–228.
 - 25 АЈ, фонд 837, КПР, I-3-а/101–153, Разговор председника Тита са члановима југословенске делегације за разговоре са делегацијом са СССР, Београд 15. новембра 1976, 3.
 - 26 Исто, 23.

Током београдских разговора двојице лидера (1976), Броз је саопштио да је трајно опредељење Југославије несврстаност. Сходно томе, Југославија се у односима са социјалистичким земљама руководи принципима покрета несврстаних: независност, самосталност, сувереност и немешање у унутрашња питања других држава. Тенденциозно деловање СССР-а, које је окарактерисао на следећи начин: „гурати, да мало грубо кажем, да се придобије, настојати да се наша земља увуче у социјалистичку заједницу“, негативно утиче на југословенско-совјетске односе. При том је изнео да је СФРЈ спремна да учествује у мултилатералним састанцима, ако се поштују њени спољнополитички принципи. Позивање југословенских представника на лагерске састанке приморало је Тита да совјетској делегацији наведе да се морају поштовати односи између КП партија који су дефинисани Берлинским документом (1976), као и Београдском и Московском декларацијом (1955, 1956) и Изјавом (1971).²⁷

Информативна делатност – Једна од спорних тачака билатералних односа која је неуспешно разматрана током разговора на врху у осмој деценији XX века. Информативна област сарадње две државе никада није била уређена споразумом. У информативној области (писање штампе и периодике, информисање преко радија и телевизије) две стране нису оствариле реципрочитет. СССР је у Београду имао Дом совјетске културе и Представништво АПН, док југословенска страна није имала пропагандно-културно представништво у СССР-у.²⁸ У месецима пре посете посети Брежњева Југославији повећан је број совјетских примедби на извештавање југословенске штампе, што је југословенска страна тумачила условљавањем да цензуром наводних антисовјетизама у домаћој штампи треба да обезбеди посету Брежњева.²⁹

На припремном састанку југословенске делегације за разговоре са совјетском делегацијом, разматран је нацрт југословенског коминикеа. Прихваћен је предлог Александра Грличкова да се у заједничком коминикеу након разговора двојице лидера не прихвати евентуални совјетски предлог о „добронамерном и објективном информисању“ југословенске и совјетске штампе. Неприхватањем речи „добронамерно“, југословенска страна би остала на

27 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита са генералним секретаром ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 16. новембра 1976. у 10:15 часова у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1965–1980*, том 2, приређивачи Л. А. Величанскаја и др. (Београд: Архив Југославије, 2016), 711–712.

28 ДА МСП, ПА, 1977, СССР, ф-133, 42698, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 18. 1. 1977.

29 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 425350, Забелешка о разговору Б. Минића, саветника у II Управи са Б. Харабуровим I секретаром Амбасаде СССР у Београду, вођеном 6. 5. 1976.

становишту да слободније извештавање штампе (критички текст) о некој социјалистичкој држави не значи одмах антисовјетизам и антикомунизам.³⁰

Током разговора Тита и Брежњева новембра 1976. покренута је тема информисања (искључиво писања штампе). Тито је навео да се критичко извештавање југословенске штампе о стаљинизму и култу личности не може подвести под антисовјетизам и да совјетска страна мора имати у виду „да постоје разлике у положају средстава информисања две земље“.³¹

Међупартијски односи – Формално су дефинисани Московском декларацијом (1956). Наведеним документом предвиђено је да две државе и партије имају право да развијају свој тип социјализма. На XXV конгресу КПСС-а (1976), југословенску делегацију је предводио Стане Доланц, секретар Извршног бироа Председништва ЦК СКЈ, који је током конгреса имао неколико краћих разговора са Брежњевом. У данима пред излагање Доланца Константин Катусhev, секретар ЦК КПСС, тражио је од југословенске делегације да се говор скрати због временског ограничења. Затим је Кисељов, заменик начелника међународног одељења ЦК КПСС, предао сугестије совјетске стране које би требало унети у говор југословенске делегације, због чега је југословенска делегација уложила протест. На крају, југословенска делегација није изменила реферат. Доланчев говор прихваћен је „коректно“, са честиткама у паузи конгреса.³²

Током београдских разговора Јосип Броз је поновио југословенски став да се КПСС мора одрећи свог Програма из 1961. у делу који говори о улози Југославији и СКЈ за време Информбироа.³³ На крају, двојица саговорника су поновила ставове да се међупартијски односи морају одвијати у складу са берлинским документом, декларацијама из 1955. и 1956. и Изјавом из 1971.³⁴

30 АЈ, фонд 837, КПП, I-3-a/101–153, Разговор Председника СФРЈ са члановима југословенске делегације за разговор са делегацијом СССР, Београд, 15. 11. 1976.

31 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита са генералним секретаром ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 16. новембра 1976. у 10:15 часова у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1964–1980*, том 2, 710.

32 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-139, 410971, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 27. 2. 1976.

33 Д. Богетић, „Југословенско-совјетске несугласице 1974–1976. и њихов утицај на међународни положај Југославије“, 178.

34 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита са генералним секретаром ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 16. новембра 1976. у 10:15 часова у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1964–1980*, том 2, 675.

Информбировци – Након Резолуције Информбироа 1948, југословенске власти су започеле обрачун са простаљинистичким елементима у Југославији које су одводили у радне логоре. Тему ИБ емиграције југословенско-совјетски саговорници су покретали на свим разговорима. Априла 1974. просовјетски настројени југословенски комунисти формирали су у Бару Нова комунистичка радничка партија Југославије, која је убрзо разбијена а учесници осуђени.³⁵ Током 1975. године Стане Доланц је посетио Москву на позив КПСС-а. У разговорима са совјетским колегама пренео је забринутост због веза НКПЈ са одређеним ИБ структурама у Кијеву.³⁶

Током разговора Јосипа Броза и Брежњева на маргинама конференције у Берлину, Брежњев је тему ИБ емиграције започео ироничном констатацијом: „Чујем да је у нас у Кијеву био организован „антијугословенски центар“?“, која је насмејала чланове совјетске делегације. Броз је лаконски одговорио: „Да, друга партија“, – „коју је Броз основао приликом посете Кијеву“ – подједнако сналажљиво је одговорио Брежњев.

У разговорима у Берлину Константин Катусhev, секретар ЦК КПСС-а, окарактерисао је В. Дапчевића речима „провокатор“ и „агент“, док је Доланц саопштио да је Дапчевић „бандит“ који је 14 година живео у СССР-у, а затим се одселио на Запад. Катусhev је допунио Доланчево излагање информацијом да је Дапчевићу на његов захтев дозволио да напусти СССР и оде у Југославију, али је Дапчевић на крају отишао на запад. Борис Пономарјов је Дапчевића описао као фанатика који је желео да му совјетска страна обезбеди одлазак на Кубу или Вијетнам. Пономарјов је нагласио да Дапчевић није добио совјетско држављанство.³⁷

У подсетницима за разговоре Броза и Брежњева (1976), као проблем билатералне сарадње наводи се да је совјетска страна обећала како ће се обрачунати са деловањем ИБ група, али реалност остаје „непредузимање адекватних мера“.³⁸ Током разговора Броза и Брежњева новембра 1976, настављен је разговор о ИБ емиграцији који су двојица лидера започели на маргинама конференције КПЕ у Берлину. Тито је изнео Брежњеву да југословенска страна не мисли да совјетска власт подржава рад информбировца, али је

35 Srđan Cvetković, „Neoibeovci. Обрачун sa prosovjetskom opozicijom u SFRJ i kidnapovanje Vlade Darčevića“, *Istorija 20. veka*, 2/2012, 151–155.

36 Д. Богетић, „Југословенско-совјетске несугласице 1974–1976. и њихов утицај на међународни положај Југославије“, 164–168.

37 АЈ, фонд 837, КПР, I-2/68, Забелешка о разговору Председника СФРЈ и Председника СКЈ друга Ј. Б. Тита и генералног секретара ЦК КПСС Леонида Брежњева, 28. јуна 1976. године, у Берлину.

38 АЈ, фонд 837, КПР, I-3-а/101–153, Информација о билатералним односима СФРЈ Југославије и Совјетског Савеза, државна тајна, 29. 10. 1976, 18.

чињеница да је поступак Информбироа (1948) узрок њиховог деловања. Брежњев је начуо да се совјетска страна оптужује, јер је „ваш емигрант“ извесно време живео у Француској и више не живи тамо. Опаску Џемала Биједића да сада живи у Бугарској Брежњев је прокоментарисао речима: „Ви са Бугарском водите спорове и спорове“. Тито је на крају поновио да је Владимир Дапчевић свашта писао о Југославији и Совјетском Савезу и да је осуђен на 7 година затвора.³⁹

Војна компонента у разговорима – Непосредно пре посете Брежњева (1976), у разговору Јосипа Броза са сарадницима о нацрту коминикеа Александар Грличков, шеф југословенских преговораца са совјетском страном, изложио је да је југословенска страна одбила совјетски предлог о уношењу формулације о војној сарадњи (чак и војно-економској). Разлози неприхватања су одређеност за несврстаност као и потреба да се не учини преседан, јер се до тада војна област није уносила у коминике. Стане Доланц се сложио да не треба уносити совјетски предлог „јер ми немамо војне сарадње“ са СССР-м.⁴⁰

Током београдских разговора Јосип Броз је изразио захвалност југословенске стране совјетском руководству на благонаклоном ставу и односу по питању одобравања набавке наоружања за југословенску армију. Саопштио је, међутим, да совјетски предлог (молба) да се дозволи повећање броја ремонта бродова из совјетске Средоземне ескадре и прелет совјетских авиона преко југословенске територије југословенска страна не може да прихвати, јер није у складу са њеним законима. Након Брозовог индиректног излагања, Брежњев није схватио позицију Југославије те је В. И. Стјепаков, совјетски амбасадор, реферисао генералном секретару КПСС-а да „постоје извесна ограничења у југословенским законима“ али да се ремонт бродова одвија као до тада, док је за прелет авиона потребна сагласност земље у којој су упућени. Предлог совјетске стране о ремонту био је тема бројних разговора после 1971. године, због чега је југословенска страна донела рестриктиван закон по коме истовремено у луци на ремонту могу бити до два брода без наоружања и посаде.⁴¹

39 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита и генералног секретара ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 15. новембра у 17,00 часова у Белом двору у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР 1965–1980*, том 2, приређивачи Л. А. Величанскаја и др. (Београд: Архив Југославије, 2016), 701.

40 АЈ, фонд 837, КПР, I-3-a/101–153, Разговор председника Тита са члановима југословенске делегације за разговоре са делегацијом са СССР, Београд 15. новембра 1976, 2–3.

41 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита и генералног секретара ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 16. новембра у 10,15 часова у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца*

Привредна сарадња – Једна од области билатералне сарадње која се успешно развијала. Југославија је на располагању имала робни кредит од 540 милиона долара као и инвестициони кредит за реконструкцију 11 привредних објеката у износу од 450 милиона долара, који је долазио на коришћење од 1976. године.⁴² Двојица саговорника су на београдским разговорима са задовољством констатовала да ће пораст трговинске сарадње износити чак две милијарде долара;⁴³ наводећи примере успешне сарадње совјетска страна је истакла југословенска бродоградилница и енергетику. Током разговора југословенска страна је изнела резултате и очекивања приноса пшенице и кукуруза за 1976. и наредни период.⁴⁴

Област културне сарадње није детаљно разматрана током новембарских разговора 1976, иако је свега неколико месеци пре посете Брежњева наступило благо захлађење односа, узроковано совјетским потезима. Првобитно је, наиме, совјетска страна прихватила да се у оквиру манифестације Дани југословенске културе у СССР-у совјетска јавност упозна са изложбом савремене југословенске уметности. Непосредно пре отварања манифестације, међутим, совјетска страна је због различитих идеолошких погледа на апстрактну уметност одбила да се изложба савремене југословенске уметности прикаже у СССР-у.

Међународне теме разговора

Блиски исток – Завршетком рата на Блиском истоку (1973), нису престали ризици за избијање новог сукоба, што је приморало југословенску страну да почетком 1975. донесе строго поверљив план „Мост“. У плану је констатовано да би САД и СССР у случају новог израелско-арапског сукоба имали одлучујућу улогу, јер блискоисточне државе зависе од испорука оружја. По мишљењу југословенских аналитичара пораз арапских снага значио би ширење империјалистичког утицаја по Средоземљу, од Кипра, Малте, Сомалије до Португалије. Такође, блискоисточна криза или рат ишао би на руку САД и СССР-у да додатно повећају војно присуство: САД (НАТО) у Италији, Грчкој и Турској, VI флота у Средоземљу и отварање базе на Кипру. Кризну

Југославије и СССР 1965–1980, том 2, 708–709.

- 42 Д. Богетић, „Југословенско-совјетске несугласице 1974–1976. и њихов утицај на међународни положај Југославије“, 158.
- 43 Током петолетке испуњен је совјетски прорачун сарадње СССР са СФРЈ, јер ће 1979. трговинска сарадња износити жељених 14. милијарди долара.
- 44 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита и генералног секретара ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 15. новембра у 17,00 часова у Белом двору у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1965–1980*, том 2, 699–700.

ситуацију СССР би искористио да повећа војно присуство у Мађарској, Бугарској и покуша да поново интегрише Румунију у Варшавски уговор.⁴⁵

Блиски исток је био епицентар чланица покрета несврстаних, због чега је Југославија са посебном пажњом пратила тамошња дешавања. Априла 1976, месец дана након што је једнострано раскинуо Уговор о пријатељству са СССР-ом, председник Египта Анвар ел Садат посетио је Југославију. Ток и утиске са разговора Јосип Броз је у писму пренео Брежњеву, наводећи Садатове речи како је раскид Уговора о пријатељству са СССР-ом последица совјетских притисака на Египат, али да Египат не намерава да предузме радикалније мере. Тито наводи да је Садату саопштио како „једнострана оријентација слаби независну позицију АРЕ у цјелини, а посебно њену улогу у арапском свијету у решавању блискоисточне кризе“. Садат је прихватио савет да се мора ићи на нормализацију односа са СССР-ом.⁴⁶

Током састанка Броза и Брежњева на маргинама конференције КПЕ у Берлину јуна 1976, захлађење односа Каиро–Москва и приклањање Каира Вашингтону наишло је на критику југословенског председника који је навео да Садат није добио ништа од обећане помоћи САД, што је Брежњев допунио речима да Садат ништа није добио ни од пута у Кину.⁴⁷

Током београдских разговора (1976), Броз је посебно дуго говорио о Блиском истоку. На почетку се дотакао Египта, јер је непосредно пре посете Брежњева египатски министар иностраних послова Фахми у разговору са југословенском делегацијом саопштио да Египат не жели даље нарушавање односа са Москвом. Анализирајући односе нове америчке администрације предвођене председником Картером са Садатом, Броз је поновио мишљење изнето у писму Брежњеву: да је Египат свестан лоших последица везивања за САД и да жели да изађе из тог „ћорсокака“. Тренутно упознавање Картера са Блиским истоком представља погодан тренутак да Москва учврсти позиције, оценио је Тито. Брежњев је изразио добру вољу да се сусретне са Садатом, док је у погледу деловања на Блиском истоку навео „ми испољавамо стрпљење“.⁴⁸

45 АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, ф-37, Процена новог израелско-арапског рата и његов одраз на Југославију, 24. 1. 1975, 19–21.

46 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-137, 423001, Телеграм ССИП-а – Амбасади СФРЈ у Москви, 23. 11. 1976.

47 АЈ, фонд 837, КПП, I-2/68, Забелешка о разговору Председника СФРЈ и Председника СКЈ друга Ј. Б. Тита и генералног секретара ЦК КПСС Леонида Брежњева, 28. јуна 1976. године, у Берлину.

48 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита са генералним секретаром ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 16. новембра 1976. у 10:15 часова у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1964–1980*, том 2, 713–715.

Југословенско-совјетски поглед на источни Медитеран – На састанку Тита и Брежњева на маргинама конференције КПЕ у Берлину (јуна 1976), југословенски лидер је оценио да Хафиз ел Асад сматра да је либанску кризу изазвала САД. Улазак сиријских трупа у Либан, без претходног консултовања са савезничким државама, Југославија сматра Асадом грешком. Сукоб ПЛО са маронитима у Либану је била иста таква грешка, јер је довела до тога да председник Либана Сулејман Франжије (пореклом маронит), позове Сирију да интервенише. Обе делегације су изразиле сумњу у Џумבלата, лидера Друза, наводећи да је он човек САД.⁴⁹ Палестинско питање и јединство ПЛО Броз је истакао као важан фактор за мир на Блиском истоку. Совјетска страна је изнела да је основа њиховог решења за блискоисточну кризу – осигурати безбедност на Блиском истоку (укључујући Израел и Палестину).⁵⁰

На седници Председништва СФРЈ одржаној јула 1976. расправљано је о стању на Блиском истоку. Посебну пажњу у излагању Милош Минић, шеф југословенске дипломатије, посветио је ПЛО који је разједињен и који је у сукобу са Сиријом изгубио више бораца и руководиоца него у рату са Израелом. Југословенска страна не треба да мења став о блискоисточној кризи – да се посредује у разговорима Сирије, ПЛО и Египта који треба заузму јединствен став о либанској кризи. У супротном, у блиској будућности се може очекивати да десничари уз подршку спољних фактора протерају палестински народ из Либана или прогласе самосталну хришћанску државу на тлу данашњег Либана, оценио је Минић.⁵¹

Две недеље пре посете Брежњева Југославији, на седници Председништва СФРЈ, М. Минић је изложио промене околности на Блиском истоку – договор Сирије и Египта, који није утицао да Југославија промени став о либанској кризи који је у складу са принципима несврстаних. Едвард Кардељ је указао да се СФРЈ у односу на либанску кризу мора поставити у „позицију независног фактора који је пријатељски према свим арапским државама“. У прилог томе Кардељ је навео склапање договора између дојучерашњих сукобљених арапских држава, из чега је закључио да је „арапска политика превртљива у сваком погледу.“

На седници Председништва СФРЈ, у погледу одржавању Женевске конференције о Блиском истоку, прихваћен је предлог Е. Кардеља да високи југословенски руководиоци (Тито или Минић) у разговору са совјетским

49 АЈ, фонд 837, КПр, I-2/68, Забелешка о разговору Председника СФРЈ и Председника СКЈ друга Ј. Б. Тита и генералног секретара ЦК КПСС Леонида Брежњева, 28. јуна 1976. године, у Берлину.

50 Исто.

51 АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, ф-37, Стенографске белешке са 56. седнице Председништва СФРЈ, одржане 8. јула 1976. са почетком у 9,00 часова у Београду.

руководством (Брежњев или Громико), саопште да совјетски приступ на конференцији мора бити „реалистички“ а не „пропагандистички“. Минић се надовезао на Кардељеве закључке, износећи да је либанска криза показала да СССР као „једна велика сила може да остане без политике у сложеној ситуацији“, међутим верује да ће Москва до одржавања Женевске конференције дефинисати „конзистентнију политику“ према Блиском истоку.⁵²

На београдским разговорима Тито и Брежњев (1976), због динамичности дешавања на Блиском истоку, нису поновили ставове са берлинских разговора, већ су направили осврт на тренутну ситуацију. „Арапи су се нешто договорили о Либану“ – биле су речи Броза, „Они су се тобоже договорили, а сваког дана се воде борбе“ – допунио је Брежњев југословенског председника. У размени мишљења о напетостима у односима Ирака и Сирије које су генерисане либанском кризом, Громико је оценио да Дамаск и Багдад за сада воде само политички рат. Кардељ је своје излагање провукао кроз идеолошку призму: сукоб две државе је борба за хегемонију у арапском свету, а Кремљ и Београд се морају укључити како би сиријско и ирачко руководство задржало „антиимперијалистичке ставове“.⁵³

На либанску кризу и њене рефлексије на арапски свет – договор Сирије, Египта и ПЛО – министри иностраних послова М. Минић и А. Громико утрошили су највише времена. Саговорници су се сложили да Сирија и Египат подржавају одржавање Женевске конференције и да ће на њој имати јединствен наступ. Громико је, међутим, изразио забринутост због нејасног става ПЛО – који не прихвата да учествује на конференцији на којој се расправља о палестинском питању.⁵⁴

Еврокомунизам (односи између КП Европе) – Конференција комунистичких и радничких партија у Белину јуна 1976.⁵⁵ представља исходиште еврокомунизма. За говорницом у Берлину представници западноевропских комунистичких партија (у првом реду Шпаније и Италије) одбили су да се

52 АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, ф-37, Стенографске белешке са 58. седнице Председништва СФРЈ, одржане 4. новембра 1976. са почетком у 10,00 часова у Београду.

53 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита са генералним секретаром ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 16. новембра 1976. у 10:15 часова у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководства Југославије и СССР 1964–1980*, том 2, 713–715.

54 Исто, 714–717.

55 Југословенску делегацију на конференцији КПЕ представљао је Јосип Броз Тито, који је у свом говору оценио да се односи између социјалистичких земаља морају базирати на независности, равноправности и немешању у унутрашње послове друге државе. Свака КП има право на свој развојни социјалистички пут, оценио је он. У Завршни акт конференцију унесени су принципи из Брозовог реферата („Конференција у Берлину“, *Годишњак Института за међународну политику, 1976*, Београд 1977, 36–37).

повинују „интернационалистичкој дисциплини“ или „интернационалистичкој обавези“, на шта се Москва стално позивала правдајући деловање по земљама Трећег света. Ставови западноевропских комунистичких партија представљали су у очима догматских струја у СССР-у крупно одступање. Потребно је навести да је исходиште слобода западноевропских КП био XX конгрес КПСС-а (1956), док је путоказ деловања био југословенски преседан (1948), када је КПЈ (СКЈ) кренула својим путем.⁵⁶

Кремљ је еврокомунизму придавао негативне карактеристике, сматрајући га негативном појавом у борби за јединствено међународног радничког покрета.⁵⁷ Јосип Броз је Брежњеву новембра 1976. у Београду поновио да се принципи односа између КП Европе који су консензусом донети на Конференцији у Берлину морају поштовати. Југославију и Савез комуниста Југославије забрињавају активности КПСС-а, која тежи да се „партије врате на предберлинске позиције“, навео је југословенски председник.⁵⁸

Покрет несврстаних – Током осме деценије XX века одржане су чак четири конференције несврстаних у Лусаки (1970), Алжиру (1973), Коломбу (1976) и Хавани (1979). Након конференције у Лусаки (1970), покрет је започео са институционализацијом што је допринело омасовљењу чланства и већем броју конференција несврстаних. Повећање броја чланица утицало је да СССР призна Покрет несврстаних као значајан чинилац у међународним односима. Кремљ је због тога повећао интересовање за деловање Покрета.⁵⁹

Као и пред сваку конференцију несврстаних, у совјетској штампи су били присутнији принципи и политика покрета. У разговорима са југословенским дипломатама, совјетски представници су изразили интерес за садржај припремних докумената конференције у Коломбу 1976, инсистирајући да се у документима нагласи значај детанта.⁶⁰ У месецима пред самит у Коломбу, Амбасада СФРЈ у Москви је извештавала о повећаном раду совјетске дипломатије с циљем да преко наклоњених чланица Покрета утиче на садр-

56 Видети: *Еврокомунизам и социјализам* (Загреб: Глобус, 1979), 149–153.

57 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 432095, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 8. 6. 1976.

58 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита са генералним секретаром ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 16. новембра 1976. у 10:15 часова у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1964–1980*, том 2, 711.

59 Богетић Оливера и Богетић Драган, *Настанак и развој покрета несврстаних: Београд 1. септембар 1961 – 1. септембар 1981* (Београд: Експорт прес, 1981), 81–86.

60 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 426946, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 13. 5. 1976; ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 432096, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 8. 6. 1976.

жај докумената самита у Коломбу.⁶¹ Почетком маја 1976. Фирјубин, помоћник министра МИД-а, у разговору са југословенским амбасадором Смолеом саопштио је да се СССР прибојава да у Коломбу не дође до изједначавања чињења и амбиција Вашингтона и Москве и изношења „теорије о богатим и сиромашним“ по којој је СССР „крив што су многе земље неразвијене“.⁶²

Намера СССР-а да преко чланица Покрета несврстаних утиче на одлуке Конференције у Коломбу примењена је на случају Лаоса. У лаоско-совјетском саопштењу након званичних разговора делегација наведено је да несврстани и социјалистичка заједница теже истом циљу.⁶³ Реагујући на заједничко саопштење, М. Минић је оценио да ће „теза о успостављању и повезивању позитивних резултата НЗ и њихове солидарности са соц. земљама“ бити став који ће несврстане земље привржене Кремљу (Лаос, Вијетнам, Алжир, Гвинеја Бисао, Ангола, Конго, Куба и др.) покушати да наметну у Коломбу.⁶⁴

У разговорима на маргинама конференције у Берлину саговорници су разменили познате ставове о Покрету несврстаних и самиту у Коломбу. Самит у Коломбу не треба да „склизне“ са антиимперијалистичког курса и да настане неки „компот“, истакао је Брежњев. Поновио је став да самит у Коломбу не сме изједначавати социјалистичке и капиталистичке земље и да Румунија као члан Варшавског уговора (ВУ) не треба да учествује као посматрач на самиту у Коломбу. Броз је саопштио да ће прихватање захтева Букурешта бити тешко, реалније је да румунска делегација буде гост самита. Совјетски став да је чланство Румуније у ВУ препрека за присуствовање је слаб аргумент будући да су Пакистан и Португал чланови војних савеза – оценио је Тито.⁶⁵

У подсетницима за београдски састанак била су назначена питања која треба покренути у разговору са Брежњевом: „размена мишљења о политици несврстаних после Коломба“, као и „изразити незадовољство третманом политике НЗ уопште и наше земље посебно у овом покрету као и доприноса Председника Републике“ у совјетским гласилима и изјавама руководиоца.⁶⁶

61 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 424610, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 4. 5. 1976.

62 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 426946, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 13. 5. 1976.

63 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 425136, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 4. 5. 1976.

64 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 425526, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 11. 5. 1976.

65 АЈ, фонд 837, КПП, I-2/68, Забелешка о разговору Председника СФРЈ и Председника СКЈ друга Ј. Б. Тита и генералног секретара ЦК КПСС Леонида Брежњева, 28. јуна 1976. године, у Берлину.

66 АЈ, фонд 837, КПП, I-3-а/101–153, Информација о билатералним односима СФР Југославије и Совјетског Савеза, државна тајна, 29. 10. 1976.

Током новембарских разговора Броз је Брежњеву саопштио да је несврстаност трајно опредељење Југославије. Преносећи утиске са недавно завршене конференције у Коломбу, изнео је да је у намери да ојача јединство несврстаних разговарао са 25 лидера чланица Покрета. Као много пута раније поновио је Брежњеву основну спољнополитичку позицију Београда да „несврстаност посматрамо као трајан, самосталан и независан фактор и покрет који не смије да се опредељује према тренутним идејним или политичким потребама“ и да ће се СФРЈ супротставити „уношењу идеолошког елемента“ у Покрет.⁶⁷

Детант и Београдски састанак КЕБС-а (1977) – Југословенска дипломатија, руковођена принципима Покрета несврстаних, била је једна од најактивнијих делегација на припремним састанцима конференције у Хелсинкију (1972–1975). Исход процеса европског детанта био је завршни акт КЕБС-а, за чију је примену југословенска страна била животно заинтересована.⁶⁸ У припремном периоду Београдског састанка, југословенски државни врх је на седници Председништва СФРЈ разматрао припреме за овај састанак. Милош Минић је у својству шефа југословенске дипломатије саопштио да је попуштање односа између блокова у фази „стагнирања“, сходно томе успех састанка ће се процењивати у зависности колико је допринео европском детанту и подстакао универзални (ваневропски) детант.⁶⁹ Тито је поводом опасности блоковског наступа на Београдском састанку изнео мишљење да Кремљ не може да испуни захтеве из треће корпе на којима инсистира Вашингтон, јер „такав је систем Совјетског Савеза и они га неће хтјети нити могу да га у том погледу тако лако мењају“. Југословенска страна треба да учини све да се Београдски састанак не разводњава и постане безначајан – истакао је југословенски лидер.⁷⁰

СССР није желео да се на састанку у Београду покрећу нове иницијативе или контролише примена Завршних аката и тиме настану обриси институционализације КЕБС-а, зато је инсистирао на одржавању конгреса о транспорту, енергетици и заштити човекове средине.⁷¹ Београдском састанку

67 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита са генералним секретаром ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 16. новембра 1976. у 10:15 часова у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1964–1980*, том 2, 710–711.

68 Dragan Bogetić, „Jugoslovenski nastup na Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju 1973–1975“, *Istorija 20. veka* 2/2016, 160–161.

69 AJ, fond 803, Predsedništvo SFRJ, f-43, Stenografske beleške sa 67. sednice Predsedništva SFR Jugoslavije, održane 10. januara 1977. godine sa početkom u 10,00 časova u Beogradu, izlaganje Miloša Minića, 4–5.

70 Исто, излагање Јосипа Броза Тита, 24–28.

71 Јован Чавошки. „Њувајући „дух Хелсинкија“: Југославија и континуитет КЕБС-а 1975–1976“, *Токови историје*, 1/2019, 160–161.

КЕБС-а (1977) као најзначајнијем међународном окупљању представника великих сила, европске деветорице, неутралних и несврстаних земаља, Брежњев је посветио свега неколико реченица у излагању током првог дана разговора са Јосипом Брозом у Белом двору новембра 1976. Кремљ очекује да Београдски састанак КЕБС-а буде форум на коме ће бити присутна „размена мишљења“ и „конструктиван рад“, а не „место узајамних жалби“ – истакао је Брежњев.⁷²

Разоружање – У анализама органа југословенске администрације током 70-их година XX века закључено је да је у америчко-совјетским односима постигнута „ракетно-нуклеарна и војно-стратешка равнотежа“. Равнотежа војних потенцијала две суперсиле није се одразила и на глобалну равнотежу. Вашингтон је низом уговора са регионалним војним савезима јачао своје присуство у регионима средње и југоисточне Азије, а затим и Африке. Наравно, совјетски метод ширења утицаја се, поред војне и економске подршке народноослободилачким покретима у Африци, током друге половине 70-их ослањао на присуство совјетске флоте у свим океанима. Улогу Совјетског Савеза у међународним односима до 1976. југословенски аналитичари су формулисали као „противречну“. Колико год да је Кремљ повећао своје војне потенције, дошло је до „сужавања“ могућности за хегемонистичку политику.⁷³ На седници Председништва СФРЈ јануара 1977. у припремном периоду Београдског састанка Јосип Броз је рекао „а зашто се наоружавамо када треба да се боримо за безбједност“ као реакцију на застој у преговорима о разоружању који је убрзао развој и гомилање наоружања у Европи. Сходно томе, изразио је наду да ће југословенски представници успети дипломатским каналима да поставе питање разоружања на дневни ред Београдског састанка.⁷⁴

Неспоразум југословенске и совјетске стране базирао се на различитом уверењу које међународно тело треба да иницира и надгледа процес разоружања. У прво време Совјетски Савез није благонаклоно гледао на предлог да се о поступку разоружања у свету усвоји резолуција у Генералној скупштини ОУН, већ је сматрао да треба одржати Светску конференцију о разоружању.

72 Стенографске белешке са разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита са генералним секретаром ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 15. новембра 1976. у 10:15 часова у Београду, *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1964–1980*, том 2, 699.

73 АЈ, фонд 837, КПР, I-3-a/101–153, Најважнији аспекти спољне политике и међународног положаја Совјетског Савеза и југословенско-совјетски односи, државна тајна, 27. 10. 1976, 7–9.

74 АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, ф-43, Стенографске белешке са 67. седнице Председништва СФР Југославије, одржане 10. јануара 1977. године са почетком у 10,00 часова у Београду, излагање Јосипа Броза Тита, 26.

Сходно томе, Кремљ није одушевљено гледао на предлог Покрета несврстаних да се одржи специјално заседање Генералне скупштине ОУН о разоружању.⁷⁵

Извесну промену тврдокорног става совјетске стране изнео је А. Громико у разговору са М. Минићем у паузи заседања Генералне скупштине ОУН, два месеца пре посете Брежњева Југославији (новембра 1976). Громико је подржао одржавање специјалног заседања Генералне скупштине ОУН, али је изразио наду да то неће бити једина конференција о разоружању. Шеф југословенске дипломатије је саопштио да југословенска страна сматра нужним заседање Генералне скупштине да би се унапредио рад Комитета за разоружање ОУН, у коме не постоји консензус. Југословенска страна се не противи да се након Генералне скупштине одржи Светска конференција о разоружању, која треба да се организује као конференција UNCTAD о економским проблемима, оценио је Минић. Громико се сложио са југословенским предлозима, јер су на трагу совјетских предлога.⁷⁶

Утисак са разговора

Званична посета Брежњева Југославији представљала је прилику да се поново размотре спорна билатерална и међународна питања, односно покушај да две стране приближе или усагласе ставове. Две делегације су највећу „борбу“ око заједничког коминикеа. Совјетска делегација је инсистирала на формулацијама везаним за партијске и војне односе, информативну делатност и улогу Покрета несврстаних, из којих је произлазило да је Југославија члан социјалистичке заједнице. Наравно, југословенска делегација је одбила да прихвати совјетске предлоге. Пре почетка званичних разговора на врху у разговорима делегација задужених за заједнички коминике текст није био усаглашен, стога је совјетска делегација током разговора двојице лидера више пута наглашавала да су спремни да прихвате највећи део југословенских примедби на коминике. На крају, коминике је усаглашен по југословенским предлозима. Највећи успех разговора југословенска страна је видела у чињеници да је југословенско руководство јасно изнело ставове којима је бранило независност, сувереност и захтевало да се односи две државе и партије развијају у складу са декларацијама из 1955. 1956. као и Изјавом из 1971. године.⁷⁷

75 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 426946, Телеграм Амбасаде СФРЈ из Москве, 13. 5. 1976.

76 ДА МСП, ПА, 1976, СССР, ф-138, 452818, Телеграм Мисије СФРЈ Њујорк, 1. 10. 1976.

77 АЈ, фонд 837, КПР, I-3-а/101–153, Извештај о посети Леонида Брежњева Југославији у периоду од 15. до 17. новембра 1976, 27. 11. 1976, 14–16.

Nemanja Dimitrijević

The visit of Leonid Brezhnev to Yugoslavia 15-17 November 1976

Summary

The official visit of Brezhnev, the Secretary General of the CPSU, to Yugoslavia took place from November 15 - 17, 1976. That was the first official visit of Brezhnev to Yugoslavia since 1971. During the three-day visit to Belgrade, Brezhnev and Josip Broz Tito held several meetings to exchange views on bilateral issues and the most important international issues.

During the meetings on bilateral issues between the Yugoslav-Soviet delegation, the Soviet side made a number of proposals: the overhaul of Soviet warships in Adriatic ports, the flight of military aircraft across Yugoslav territory; the establishment of the Society of the Yugoslav-Soviet Friendship; and a request for the Yugoslav side to censor anti-Soviet titles in newspapers and to ban publishing of certain books. The proposals confirm that the Soviet side was doing everything in its power to bring Yugoslavia into the Kremlin-controlled socialist community. All Soviet proposals were rejected on the grounds that they did not comply with Yugoslav laws.

During the talks, Brezhnev brought up Soviet views on all segments of bilateral relations, except for cultural cooperation, which in 1976 threatened to cause a crisis in Belgrade-Moscow relations. The short-term crisis in relations was caused by the Soviet side, which initially accepted that the exhibition of contemporary Yugoslav art should be presented to the Soviet public as part of the event on the Days of Yugoslav Culture in the Soviet Union. However, just before the scheduled deadline for the opening of the event, the Soviet side canceled the exhibition, inducing on ideological differences in views of abstract art.

During the meetings, the two delegations exchanged views on the places of international crisis (such as the Lebanese Civil War, the Non-Aligned Movement after the Conference in Colombo (1976), Egyptian and Soviet relations, etc.) in a friendly atmosphere and mutual understanding. During the talks of Josip Broz and Brezhnev, the central international issue was the current Lebanese crisis. Both leaders wanted a permanent solution to the crisis in the Middle East, Yugoslavia as a founder of Non-Aligned Movement while Moscow wanted peace for stability of itineration from the Mediterranean to the Indian Ocean. In talks, the two leaders agreed to work to create congregation between Arab nations in the Middle East.

Неманья Димитриевич

Визит Л. И. Брежнева в Югославию 15-17 ноября 1976 г.

Резюме

Официальный визит Генерального секретаря КПСС Брежнева в Югославию состоялся с 15 по 17 ноября 1976 года. Это был первый официальный визит Брежнева с 1971 года. Во время трехдневного пребывания в Белграде Брежнев и Иосип Броз Тито провели несколько встреч в которых обменялись мнениями по двусторонним вопросам и основным международным вопросам.

В ходе переговоров югославско-советской делегации по двусторонним вопросам советская сторона внесла ряд предложений: капитальный ремонт советских военных кораблей в портах Адриатического моря, полет военных самолетов через территорию Югославии; основание Общества дружбы; и требование, чтобы югославская сторона подвергла цензуре антисоветские надписи в газете и запретила публикацию определенных книг. Предложения подтверждают, что советская сторона делала все возможное, чтобы Югославия стала частью социалистического сообщества, контролируемого Кремлем. Все советские предложения были отклонены на том основании, что они не соответствовали югославским законам.

В ходе переговоров Брежнев представил советские взгляды на все сегменты двусторонних отношений, кроме культурного сотрудничества, которое в 1976 году грозило вызвать кризис в отношениях Белграда и Москвы. Краткосрочный кризис в отношениях был вызван советской стороной, которая первоначально приняла, что выставка современного югославского искусства должна быть представлена советской общественности как часть демонстрации Дней югославской культуры в Советском Союзе. Однако незадолго до намеченного срока открытия мероприятия советская сторона отменила выставку, сославшись на идеологические различия во взглядах на абстрактное искусство.

В ходе встреч обе делегации в дружественной атмосфере и взаимопонимании обменялись мнениями по вопросам международного кризиса, таким как гражданская война в Ливане, действия Движения неприсоединения после Конференции в Коломбо (1976 г.), египетские и советские отношения и т.д. Во время переговоров Иосифа Броза и Брежнева центральным международным вопросом был нынешний ливанский кризис. Оба лидера хотели прочного урегулирования кризиса на Ближнем Востоке - Югославия как основатель Движения неприсоединения, а Москва стремилась к миру из-за стабильности путешествия от Средиземноморья до Индийского океана. В ходе переговоров оба лидера согласились работать над созданием единства между арабскими народами на Ближнем Востоке.